CICERO PRO ROSCIO AMERINO.

ANTWOORD

OP HET RAPPORT IN DE KONINKLIJKE ACADEMIE VAN WETENSCHAPPEN UITGEBRAGT OVER DE VERHANDELING BETREFFENDE DEZE PLEITREDE

VAN

S. KARSTEN,
HOOGL. TE UTRECHT.

MET EEN BEGELEIDENDEN BRIEF

AAN

Dr. J. C. G. BOOT,
HOOGL. TE AMSTERDAM.

UTRECHT.
KEMINK EN ZOON.
1861.

CICERO PRO ROSCIO AMERINO.

CICERO PRO ROSCIO AMERINO.

ANTWOORD

OP HET RAPPORT IN DE KONINKLIJKE ACADEMIE VAN WETENSCHAPPEN UITGEBRAGT OVER DE VERHANDELING BETREFFENDE DEZE PLEITREDE

VAN

S. KARSTEN,

HOOGL. TE UTRECHT.

MET EEN BEGELEIDENDEN BRIEF

AAN

Dr. J. C. G. BOOT,

HOOGL. TE AMSTERDAM.

UTRECHT,

KEMINK EN ZOON.

1861.

WAARDE COLLEGA!

Daar Gij op de vergadering der Academie van Wetenschappen van den 8 *April ll., waarop ik de mededeeling van mijn antwoord op het door U uitgebragte Rapport over mijne verhandeling had aangekondigd, afwezig waart, acht ik het niet overbodig U, bij het openbaar maken van dat antwoord, tevens de redenen open te leggen die mij tot de uitgave daarvan langs dezen ongewonen weg hebben doen besluiten.*

Natuurlijk mogt men verwachten dat een antwoord op eene kritiek, door een lid der Academie in eene openbare vergadering uitgebragt, in de Verslagen en Mededeelingen *der Academie zoude zijn opgenomen. Ik had daartoe deze mededeeling bestemd en na gedane voorlezing aan de vergadering aangeboden, daar het mij even betamelijk als billijk voorkwam, dat naast de kritiek ook de antikritiek hare plaats bekwam, ten einde voor elk de gelegenheid tot het* audi et alteram partem *open te stellen. Ik vond die zaak zoo natuurlijk, dat ik haar aan geene twijfeling of tegenspraak onderhevig achtte. Ik had mij misrekend. Door uwen medebeoordeelaar, den Heer Mr.* KAPPEYNE VAN DE COPPELLO, *werden daartegen bezwaren geopperd, die bij één of twee van*

de leden ondersteuning vonden. Het was niet voegzaam, meende men, dat eene Commissie van beoordeeling aan eene openbare antikritiek zou zijn blootgesteld; de zaak moest na het in de voorgaande vergadering gevallen besluit als afgedaan beschouwd worden; het plaatsen van dit antwoord zou een wederantwoord kunnen uitlokken en zoo tot eene tijdroovende polemiek leiden: verkieslijker ware het dus dat de partijën hun geschil, zoo zij dit noodig achtten, buiten den boezem der vergadering beslechtten.

Ofschoon mij deze redenen meer specieus dan gegrond schenen te zijn, meende ik echter uit het stilzwijgen der overige leden te mogen opmaken, dat het meerendeel dezen strijd liever geëindigd wenschte te zien. Zonder daarom eene beslissing van de vergadering te vragen, nam ik mijne mededeeling terug, onder voorbehoud die, na het in 't licht verschijnen van het Rapport, meo Marte *openbaar te maken.*

Het Verslag der Commissie is dezer dagen verschenen; ik heb dus gemeend woord te moeten houden en de zaak aan het forum van deskundigen te moeten onderwerpen, onder dewelken ik in de eerste plaats U reken. Ik appelleer dus van den Heer Verslaggever BOOT *op mijn Ambtgenoot* BOOT, *mij vleijende in den laatsten een milder beoordeelaar te zullen vinden dan ik in den eersten heb aangetroffen.*

Ik verzeker U, Geachte Collega, dat het niet dan mijns ondanks is dat ik tot deze handeling ben overgegaan. Had ik de Commissie kunnen bewegen de openbaarmaking van haar verslag terug te houden tot dat mijne verhandeling in het licht ware verschenen, of had ik het vooruitzicht gehad deze laatste eerlang in het licht te zullen zien komen, mijne antikritiek was te huis gebleven en ik had mijn cliënt zich zelven laten verdedigen. Thans, daar deze achter het slot zit, met het vooruitzicht van daar mogelijk nog een geruimen tijd te kunnen verbeiden, zou het niet onbarmhartig, niet liefdeloos van mij zijn, zoo ik hem onder den blaam van eene

openbare afkeuring gebukt liet, zonder een woordje tot zijne ontlasting in het midden te brengen?

Uw Hooggel. ontvangt hier dus schriftelijk het antwoord, hetwelk door mij mondelijk in de vergadering der Academie is uitgebracht. Kritiek en Antikritiek staan thans tegen elkander over; daarmede reken ik de zaak vereffend en beschouw dus den strijd van mijne zijde als geëindigd. Zoo ik over het verslag der Commissie een hard oordeel heb uitgesproken, mogen echter mijne Medeleden zich verzekerd houden, dat dit niets verkort van de achting, die ik aan hun persoon en hunne kunde toedraag. Ik weet wat kritiseren is: πᾶσι γὰρ ἡμῖν συνηθὲς τὸ μὴ πρὸς τὸ πρᾶγμα ποιεῖσθαι τὴν ζήτησιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν τἀναντία λέγοντα, *zeide reeds de Stagiriet, en zoo gaat het ons nog. Mogt ik zelf in deze fout vervallen zijn, dan zing ik bij voorbaat mijne palinodie; partijën en rechters zullen hun voorhoofd ontfronselen,*

Solventur risu tabulae, Tu missus abibis.

Ik blijf met de meeste achting

T. T.

UTRECHT, September 1861.

S. KARSTEN.

P. S. *Ter voorkoming van misverstand merk ik op, dat ik de woorden* Commissie *en* Rapporteur *als synoniemen gebruikt heb om niet telkens in eene herhaling van hetzelfde woord te vervallen.*

Geachte Medeleden!

Toen het Rapport over mijne verhandeling door de daartoe benoemde Commissie, bestaande uit de H.H. Prof. J. C. G. BOOT en Mr. J. KAPPEYNE VAN DE COPPELLO, in de vergadering van 14 Januarij l.l. was gelezen, werd besloten dat dit stuk mij in handen gesteld zoude worden, ten einde, bij het herzien van mijne verhandeling, van de daarin gemaakte aanmerkingen zoo veel mij noodig voorkwam gebruik te maken. Na mijne in de daarop volgende vergadering van 11 Febr. uitgebragte verklaring nopens het gebruik hetwelk ik gemeend had daarvan te kunnen maken, is ten gevolge van een verschil van zienswijze tusschen mij en den Rapporteur, den Heer BOOT, door de vergadering besloten, dat mijne verhandeling in de *Werken* der Academie, en het Rapport in de *Verslagen en Mededeelingen* zou worden opgenomen. [1]) Ten gevolge van die veranderde bestemming van het Rapport zie ik mij thans genoodzaakt

1) Zie Verslagen en Mededeelingen der K. A. Letterk. D. VI, blz. 169 en 172 vlg. In het verslag van 14 Jannarij is een klein *pleonasmus* ingeslopen. Men leest aldaar blz. 169: „Daarna zal dat stnk (het rapport) in de *Verslagen en Mededeelingen* worden opgenomen." Dit is eene anticipatie op hetgeen eerst besloten is in de daarop volgende vergadering van 11 Februarij, gelijk men leest blz. 173: „De Voorzitter stelt nu voor: dat het rapport der Comm in de *Verslagen* enz. zal worden opgenomen."

op de door de Commissie gemaakte aanmerkingen terug te komen. In de veronderstelling toch dat aan dat stuk, na mij ten gebruike te zijn afgestaan, geen openbaarheid zou gegeven worden, heb ik mij in de aanteekeningen bij mijne verhandeling gevoegd van alle antikritiek onthouden. Thans wordt het oordeel der Commissie openbaar gemaakt; het is billijk dat ook mijne tegenbedenkingen gehoord worden. Ik acht dat niet alleen billijk, maar zelfs plichtmatig, zoowel voor mijne verantwoording als voor die der Academie, opdat op mij niet de blaam ruste van uit ingenomenheid met eigene inzichten het oordeel Uwer Commissie versmaad te hebben, noch op deze vergadering die van ligtvaardig in de Werken der Academie een stuk te hebben opgenomen, waaraan de Commissie hare goedkeuring niet had gehecht.

Het is niet dan met weêrzin, M. H., dat ik tot het vervullen van die taak overga. Het doet mij leed dat ik de aandacht dezer vergadering moet terugroepen op eene verhandeling die reeds zes maanden geleden door mij alhier werd ter tafel gebragt, en ik heb een afkeer van het kritiseren van ambtgenooten en medeleden, met wie ik geroepen ben tot één doel zamen te werken. Ik heb daarom gemeend, tegenover de Commissie de minste te moeten zijn, en ik heb gedaan wat ik tegenover geen lid in het particulier, veel minder als één der oudste leden tegenover één der jongste zou gedaan hebben: ik heb voorgesteld door onderling beraad onze punten van geschil te vereffenen. Daar echter mijn voorstel is afgesprongen, vind ik mij genoodzaakt mij opentlijk te verantwoorden en de gronden van de door mij in Uw midden gegevene verklaring open te leggen. Het verschil van zienswijze tusschen mij en de Commissie is groot. De Commissie hechtte zooveel gewigt aan hare aanmerkingen, dat zij oordeelde dat de Schrijver daarnaar zijne verhandeling behoorde

om te werken of te wijzigen, alvorens die in de Werken der Academie werde opgenomen; de Schrijver achtte die aanmerkingen zoo oppervlakkig en nietsbeduidend, dat hij verklaarde er geen ander gebruik van te hebben kunnen maken, dan om de bestredene of betwijfelde punten in zijne verhandeling nader toe te lichten. Ik ben van die verklaring rekenschap schuldig. Daartoe zal ik de aanmerkingen der Commissie kortelijk ter toetse brengen, ten einde U in staat te stellen over derzelver gewicht en gehalte zelven te oordeelen. De Commissie heeft haar oordeel onbewimpeld uitgesproken, mijn antwoord zal even rondborstig zijn.

Ik moet beginnen met mijne beide Medeleden een compliment te maken wegens de naauwkeurigheid, waarmede zij mijne verhandeling hebben gelezen en uitgeplozen, en tevens moet ik hun dank zeggen voor de woorden van lof, waarmede zij hunne kritiek hier en daar hebben besprengd. In het eerste zie ik een bewijs van hunne belangstelling, in het laatste een blijk van de goede bedoelingen waarmede zij mij hunne teregtwijzingen hebben toegediend. Maar daarentegen doet het mij leed, dat het grootste gedeelte der gemaakte aanmerkingen deels betrekking heeft tot nevenzaken, kleinigheden, *quisquiliae*, die tot de meerdere of mindere waarde mijner verhandeling, hoedanig die ook zijn moge, niets af- of bijdoen, deels gissingen en tegenwerpingen bevat, die, al mogten zij waar zijn, niets aan het gewigt mijner argumenten ontnemen.

Het Rapport begint met de opmerking: „dat de behan„deling van eenige plaatsen, die als eene soort van Ap„pendix volgt, beter met het derde en (of) vierde deel der „verhandeling zoude vereenigd zijn." Waarschijnlijk is deze aanmerking voor den Drukker bestemd; het is daarbij echter de opmerkzaamheid van den Rapporteur ontgaan, dat

ik boven dat „soort van Appendix," gelijk hij het noemt, met een NB. zelf reeds de bedoelde bladzijde, waar die plaatsen ingelascht behoorden te worden, had aangewezen.

Eene andere proeve van de naauwlettendheid der Commissie is deze. Op één der eerste bladzijden had ik tot mijne herinnering op den kant aangeteekend: *„parricidium* of *paricidium?"* Waarom? omdat ik in de spelling van dit woord mij gelijk wilde blijven en op dat oogenblik niet beslist was, aan welke der beide orthographiën ik de voorkeur zou geven. De Rapporteur acht zich verpligt mij van die twijfeling rekenschap af te vragen en tevens te onderrigten, welke orthographie de beste is: „de etymologie (zegt „hij) pleit voor de spelling met ééne *r*, zooals door ED. „OSENBRÜGGEN enz. is bewezen."

Dat het gevoelen van ED. OSENBRÜGGEN mij niet onbekend was, kon genoeg uit mijne verhandeling blijken, daar ik meer dan ééns op hem heb verwezen. Maar wat de Comm. voor *bewezen* houdt, kwam mij zeer onwaarschijnlijk voor. Volgens OSENBRÜGGEN is *parricidium* gevormd uit het Sanscr. *para* (παρά) welluidendheidshalve veranderd in *par-i*, en dit voor *per*, en *caedes:* een hybridische woordvorm, waarvan ik niet geloof dat de Latijnsche taal een tweede voorbeeld zal opleveren. Kan de Heer Boot mij hieromtrent beter inlichten, dan zal hij mij verpligten. Overigens ziet elk dat ook deze aanmerking is ἔξω τοῦ ἀγῶνος.

Om het drietal vol te maken nog éénе proeve. In de inleiding vermeld ik in het voorbijgaan de koopprijs waarvoor de verbeurd verklaarde goederen van Roscius verkocht waren; het is eene nevenzaak, die ik ook had kunnen weg laten. Hierop wordt door de Comm. de aanmerking gemaakt, dat daarbij eene verwijzing op § 6 van deze oratie, en op Plutarch. Cic. 3, noodzakelijk was geweest. In elke uitgave van Cicero kan men dergelijke aanwijzingen vinden. Zulke *quisquiliae* behooren mijns inziens niet in eene

vergadering van geleerden. In heb intusschen, om de Commissie te bevredigen, mijne verhandeling verrijkt met eenige citaten, die ik als voor zaakkundigen overbodig had weggelaten.

Als inleiding tot mijne beschouwing over deze pleitrede, heb ik in eenige trekken den aard en het gewigt van het rechtsgeding van Roscius, in verband met de tijdsomstandigheden en de daarin betrokkene personen, geschetst. De Rapporteur merkt daarop aan, dat mijne „inhoudsopgave" beknopter en getrouwer had kunnen zijn. — Het is mogelijk. Maar ik stelde mij geene *inhoudsopgave* voor; ik zou die hier ter plaatse niet gepast geoordeeld hebben; eene schets, die dienen kon om de hoorders of lezers op de hoogte der zaak te stellen, was al wat ik beoogde. — Maar de voorstelling die ik van de zaak gegeven heb is niet juist. — Laat ons hooren.

Terwijl ik het vertrek van Roscius uit zijne woonplaats Ameria naar Rome vermeld, voeg ik als vermoedelijke reden er bij, dat hij waarschijnlijk daarheen verhuisd was om zich niet aan het gevaar van moord of proscriptie bloot te stellen. Dit is volgens de Commissie geheel mis. Immers „de voorzigtigheid gebood iemand die proscriptie „duchtte, liever zich elders schuil te houden dan vermetel „het hol van den leeuw (Rome) op te zoeken." Het zij mij vergund op te merken dat men hier eene onderscheiding moet maken. Iemand die te Rome vijanden had van wie hij proscriptie kon duchten, moest natuurlijk elders eene schuilplaats zoeken, maar die in zijn Municipium dezen of genen vijand had van wien hij dat gevaar vreesde, voor hem bood Rome eene wijkplaats aan. Dit laatste was het geval met Roscius. Hij had te Ameria onder zijne eigene nabestaanden vijanden die op zijne bezittingen loerden; te Rome bezat hij magtige vrienden op wier bescherming hij kon rekenen. Dus was niet *Rome*, maar *Ameria*

voor hem „het hol van den leeuw." En hoeveel gemakkelijker het viel iemand ongestraft op het land of in eene provinciestad van kant te maken dan te Rome, wordt door Cicero zelven bij gelegenheid (§ 20) aangemerkt. Had de Rapporteur zich de geheele toedragt der zaak juist voor oogen gesteld, hij zou deze aanmerking niet gemaakt hebben. Maar toegegeven dat de door mij vermoede reden ongegrond ware, doet zulks iets af tot de juistheid van de „inhoudsopgave"?

Zal ik bij andere, nog grootere *minutiae* stilstaan? Bij de opgave der plaats waar Roscius vermoord was, de *balneae Pallacinae*, heb ik eene korte aanteekening gevoegd tot verdediging van den naam *Pallacinae* tegen de gissing van sommigen, *Palatinae*. Daarop wordt mij toegevoegd: „dit had met eene verwijzing op de noot van „GARATONI enz. knnnen afgedaan worden." Zeker een groote flater! Intusschen sla ik de aangehaalde noot van Garatoni na, en daar vind ik iets anders dan door mij gezegd is. Ik heb dus de aanteekening van Garatoni bij de mijne gevoegd, en elk zal zich overtuigen dat de eerste de laatste niet overtollig maakt.

Nn komt het aesthetische gedeelte mijner beschouwingen aan de beurt. Ik heb daarin vooreerst een blik geslagen op de zamenstelling dezer pleitrede en de wijze van behandeling, en daarin het rhetorisch en dialektisch talent van den redenaar in de uiteenzetting der feiten, in de bewijsvoering enz. doen opmerken. Vervolgens tot bijzonderheden van stijl overgaande, heb ik mij tot twee punten bepaald, die als hoofdkenmerken der Ciceroniaansche welsprekendheid zijn aan te merken: de *copia dicendi* en de *facetiae*. Ik heb daaromtrent aangetoond, dat in beide opzichten deze oratie sporen draagt van jeugdige weelderigheid van vernuft, waardoor de eerste

soms in *verborum pompa*, de laatste in gezochte aardigheden overgaan. Tot bewijs van het een en ander heb ik verschillende plaatsen niteengezet en toegelicht. Met kleine bijzonderheden van taal en stijl heb ik mij niet ingelaten, tenzij in het voorbijgaan. Zoo is bijv., in het begin van dit gedeelte, door mij opgemerkt dat er enkele uitdrukkingen in deze oratie voorkomen, die elders bij Cicero niet worden aangetroffen, en ik heb in eene aanteckening eenige voorbeelden daarvan aangevoerd, die ik bij het herzien nog met eenige andere heb vermeerderd. Het is dit punt — alweder een nevenzaak — hetwelk de Comm. aanpakt, en hare kritiek vangt aldus aan:

„Tot eene aesthetische beoordeeling van deze eerste „proeve van Cicero's welsprekendheid wordt naar onze „meening een naauwkeurig onderzoek vereischt naar woor-„den, wendingen en uitdrnkkingen, die mindere macht „over de taal, minder rijkdom en keurigheid verraden, „dan waardoor de latere pleitredenen van Cicero zich on-„derscheiden. Dit punt wordt echter in eene aanteekening „veel te oppervlakkig behandeld enz." Behalve dat ik meen dat het aan den schrijver behoort vrijgelaten te worden, welke pnnten hij bij voorkeur meent te moeten behandelen, moet ik verklaren geenszins in te zien dat deze „eerste proeve van CICERO's welsprekendheid," zoo als het Rapport deze oratie noemt — de oratie *pro Quintio* wordt daarbij over het hoofd gezien — over het geheel in rijkdom en keurigheid van taal bij andere achterstaat. Zoo de Comm. dat inziet, zal zij mij en andere beminnaars van Cicero verpligten met dit in het licht te stellen. — Maar toch ik heb er in de aanteekening te weinig van gezegd, en dat weinige is volgens de Comm. onjnist. — Onder de door mij aldaar opgemerkte nitdrukkingen komen deze voor: *quo uno maleficio omnia complexa esse* (in pass. bet.) *videntur*, en *prorupta audacia*. „Maar," zegt de R., „het gebruik van parti-

„cipia deponentia in passiven zin wordt bij alle schrijvers „gevonden," en hij beroept zich daartoe op eene bekende plaats van PRISCIANUS en op MADVIG's Spraakl. (vert. van BOOT) § 153. Bij het lezen van dit citaat dacht ik aan eene kleine distraktie; heeft mijn geëerde Collega, toen hij dit schreef, zich welligt verbeeld tot andere hoorders te spreken dan tot de leden der Academie? Intusschen sla ik BOOT's Spraakleer t. a. pl. op, en wat lees ik daar? „Het „part. perf. van vele deponentia wordt bij goede schrijvers „ook in pass. beteekenis gevonden. Dit geldt van *abo-„minatus*, *adeptus*, *auspicatus*, *amplexus*, *complexus*, enz." *Goede schrijvers* zijn Terentius, Lucilius, Sallnstius, Livius en zoo vele anderen, maar leert dit iets omtrent het bijzonder spraakgebruik van Cicero? Had de R. mij nog verwezen bijv. op de Grammatik van SCHULZ; daar vindt men althans eene opgaaf van zoodanige deponentia met aanwijzing van de auteurs; maar een wetenschappelijk taalonderzoek verlangt iets meer: het vordert dat men ook lette op het verband en de constructie waarin dergelijke participia voorkomen. Zoo is het bijv. niet hetzelfde, of er gezegd wordt *amplexum te teneo* of *amplexus sum tuis brachiis*. Ook moet men niet vergeten naar de echtheid der lezingen te vragen. Wat het verbum *complecti* betreft, bij PRISCIANUS, VIII, sect. 10, werd vroeger op naam van CICERO de volgende plaats aangevoerd: *cupio eum tam invidiosa fortuna complecti;* thans heeft de naam van CICERO aldaar plaats gemaakt voor CURIO. In Tusc. V, 14, § 40, wordt in de Codd. gelezen: *quo (genere) vita beata complectitur;* door BENTLEI, WOPKENS, e. a. is dit teregt veranderd in *completur* of *compleatur*. Dezelfde verwisseling van *complecti* en *compleri* vindt plaats de Fin. III, 12, § 41, alwaar de laatste lezing door Hss. wordt bevestigd. Kan dat alles nu maar afgedaan worden met een regel uit de schoolgrammatica? Had de Rapp. mij in plaats van dat

citaat liever een tweede voorbeeld van *amplector* of *complector*, gelijk aan dit, uit Cicero aangehaald, ik zou er hem dank voor gezegd hebben, en dan nog zou ik deze uitdrukking niet, zoo als het Rapport mij laat zeggen, *afkeurens*waardig, maar *opmerkens*waardig geoordeeld hebben.

Verder had ik als zoodanig aangeteekend de uitdrukking *prorupta audacia*. Daarvoor, zegt het R., zal Cicero wel geschreven hebben *praerupta* volgens MADVIG's verbetering. Had MADVIG het onderscheid van beteekenis tusschen *praeruptus* en *proruptus*, reeds door ORELLIUS elders opgemerkt, goed overwogen, hij zou waarschijnlijk anders geoordeeld hebben. Ik vlei mij dat de aanteekening hierover bij mijne verhandeling gevoegd de Commissie van hare meening zal doen terugkomen [1]).

Na die beschuldiging van oppervlakkigheid volgt een vriendelijk woordje. „Beter," zegt het Rapport, „is de „Schr. geslaagd in het opsporen en aanwijzen van vernuf- „tige wendingen, puntige uitdrukkingen, enz.;" d. i. met andere woorden: Beter is de Schr. geslaagd in hetgeen hij behandeld heeft dan in hetgeen hij onaangeroerd heeft gelaten. Zeer logisch! Slechts omtrent één punt zegt het Rapp. met mij te verschillen, — het is alweder niet een der gewigtigste — en ik wil dit als specimen van interpretatie even aanroeren.

Onder de *facetiae* van den redenaar heb ik o. a. opgemerkt deze woorden, § 124: *venio nunc ad illud aureum nomen Chrysogoni*. Ik meende in *aureum nomen* eene puntige toespeling te moeten zien niet op het goud van Chrysogonus, maar op zijn naam (Χρυσόγονος) in tegenstelling tot zijn karakter: een *nomen aureum*, maar geen *animus aureus*.

---

1) Wat blz. 157 over den conjunctivus *scripserit* (§ 70) gezegd wordt, meen ik met stilzwijgen te kunnen voorbijgaan, na hetgeen door HALM ter dier plaatse kort en juist daarover is aangeteekend.

Volgens den Rapp. moet onder *nomen aureum* verstaan worden een *nomen bonum*, een soliede verkooper, die krediet bezit. Of deze opvatting geestig of plat is, laat ik in het midden: *suo quisque sensu ducitur;* maar vooreerst beteekent *nomen bonum* niet een solieden *verkooper*, maar een solieden *schuldenaar;* en ten anderen valt op te merken, dat er in deze geheele pleitrede van Chrysogonus als een solieden verkooper of schuldenaar volstrekt geen sprake is en dus een toespeling daarop zeer zonderling te pas zou komen.

Ik zal bij de overige aanmerkingen op dit gedeelte van het R. niet stilstaan. Het zijn subjective meeningen, die mij niet doordacht zijn voorgekomen [1]; ik laat ze echter in hare waarde; maar tegenwerpingen zijn geen bewijzen. Zoo de Commissie van mij in meening verschilt, ligt daarin voor haar het recht om mijne gevoelens als niet ontvankelijk af te wijzen?

Met de aanmerkingen op het kritische gedeelte mijner verhandeling gemaakt zal ik U niet lang bezig houden; in vergelijking van het getal der door mij korter of breedvoeriger besprokene plaatsen is het getal aanmerkingen klein, en toch ik zou te veel van uw geduld vergen, indien ik ze één voor één wilde ontleden; eenige proeven mogen volstaan.

In § 22 wordt van Sulla gezegd: *quum eodem tempore et ea quae praeterita sunt et ea quae videntur instare praepa-*

1) De Comm. vraagt mij, blz. 159, hoe ik denk over eene verschikking der zinnen in § 71, die haar noodig toeschijnt. Mij komt het voor dat de door haar voorgestelde verschikking inderdaad eene verdraaijing van den zin is. De beide op elkander volgende zinsneden *nihil tam vile neque tam vulgare &c.* en *etenim quid est tam commune &c.* sluiten zoo volkomen op elkander, dat ik niet zie hoe hier aan eene verplaatsing kan gedacht worden. Het adj. *commune* is hier synoniem aan *vile* en *vulgare*.

ret. Daar *praeparet* niet kan slaan op *praeterita*, heb ik gegist dat achter *praeterita sunt* uitgevallen was *sanet*, hetgeen door het voorafgaande *sunt* zeer ligt heeft kunnen geabsorbeerd worden. De Rapp. werpt mij tegen, blz. 163: „Maar hoe kan men gezond maken (heelen) wat voorbij „gegaan is?" Hij hecht zijne goedkeuring aan de meening van den Heer J. B. die wil dat men met LAMBINUS inlassche *reparet*. Ik heb daar vrede meê; kan men echter niet met even veel of even weinig regt vragen: „Maar hoe kan men herstellen wat éénmaal voorbij is?" Het is niets dan een woordenspel, en ik geloof dat elk die mijne aanteekening leest de zaak vrij duidelijk zal vinden.

In § 80 zegt Cicero spottend tot den aanklager, dat hij schijnt een dubbel doel te willen bereiken: *nos iudicio perfundere, accusare autem eos a quibus mercedem accepisti.* De ongerijmde uitdrukking *iudicio perfundere* heb ik gemeend te emenderen door te lezen *convicio perfundere*, hetgeen een juiste en gebrnikelijke tegenstelling vormt met *accusare*, gelijk ik door voorbeelden heb aangetoond. Ik durf mij vleijen, dat deze emendatie meer bijval zal vinden dan de Comm. haar schenkt. Wat wordt in het Rapport daartegen ingebragt? „De aanklagt van vadermoord met al de gevolgen daarvan „is meer dan een *convicium?*" Ik verzoek de Heeren de oratie eens in haar verband te lezen. Cicero heeft in het voorgaande aangetoond, dat al de gronden van beschnldiging tegen zijn cliënt ingebracht niets zijn dan ijdele aantijgingen, welke in plaats van tegen den aangeklaagde, eerder tegen zijn tegenpartij pleiten: zoodat, zegt hij, „*ut non modo ab hoc* (Roscio) *crimen resilire videas, verum omnem suspicionem in vosmetipsos recidere intelligas.* En daarop laat hij spottend volgen: „Gij schijnt het er op toegelegd te hebben voor één loon dubbel werk te verrigten: *nos convicio perfundere, accusare autem eos cett.* De uitdrukking zelve heb ik in mijne verhandeling nader toegelicht. De Comm.

stelt daartegen voor te lezen: *nos iudicio perdere.* Ik verzoek haar eens nader in overweging te nemen: 1°. of deze lezing met de bedoeling van den redenaar strookt; 2°. of *perdere iudicio* met *accusare* een jniste tegenstelling vormt; 3°. of er groote waarschijnlijkheid voor is, dat door de afschrijvers *perdere* in *perfundere* zon veranderd zijn.

Eindelijk nog één punt. In § 149 wordt van den jongen Messala, die zich met de bezorging van het rechtsgeding, het verschaffen van een patronus, van getuigen enz. had belast, gezegd: *fori iudiciique rationem suscepit Messala.* Ik acht deze uitdrukking verkeerd, even verkeerd als het in het Hollandsch zou zijn van zoodanig persoon te zeggen: hij heeft *het gerechtswezen* op zich genomen, voor, hetgeen de bezorging of regeling van het pleitgeding betreft, en ik heb voorgeslagen daarvoor te lezen *fori iudiciique curationem suscepit.* De Rapp. verdedigt *rationem:* op welken grond? *Ratio*, zegt hij, dient dikwijls tot omschrijving, en hij beroept zich ten bewijze daarvan op de Lat. Grammat. van ZUMPT. Ik twijfel of zoodanige kritiek wel van oppervlakkigheid is vrij te pleiten. *Ratio* dient niet eenvoudig tot omschrijving. Of zou men voor *iudicium habitum est* knnnen zeggen *iudicii ratio habita est?* voor *pecuniam solvi*, *pecuniae rationem solvi?* voor *onus suscepi*, *oneris rationem suscepi?* Even onhoudbaar acht ik hier de uitdrukking *fori iudiciique rationem suscepit.*

Thans ga ik van het sprakelijke deel tot het zakelijke over; gelukkig, dat ik hier kort kan zijn.

In het tweede hoofdstuk van mijne verhandeling, waarin ik deze oratie uit een staatkundig oogpunt heb beschouwd, heb ik doen opmerken, hoe reeds in deze pleitrede dezelfde politieke kleur, richting, taktiek zich teekenen, die Cicero's staatknnde in zijn volgenden loopbaan hebben gekenmerkt. Daartoe was een kort overzigt van zijn poli-

tieken loopbaan onmisbaar; ik heb dien in de hoofdtrekken geschetst en den redenaar daarbij verdedigd tegen de scherpe oordeelvellingen, — de Commissie noemt het zelfs verguizingen *(convicia)* — waaraan hij in den laatsten tijd (ik had daarbij vooral op MOMMSEN het oog) heeft blootgestaan. De Commissie vindt mijne voorstelling in vele opzigten *waar* en *onpartijdig*; zij heeft er niets tegen in te brengen; en — de conclusie is, dat zij deze kwestie liever zag wegvallen: „want volgens de juiste opmerking van onze hooggeachten „BAKE, ligt zij bijna buiten de grenzen der *wetenschap* (blz. 160). Ik vind deze redenering zonderling. Hoe kan de C. iets voor *waar* verklaren, wat volgens haar oordeel buiten de grenzen der wetenschap ligt? Maar zij zegt: „*bijna* buiten de grenzen." Welligt beteekent dit *binnen* de grenzen of *juist op* de grenzen? dan is de conclusie: Uw betoog is waar; het ligt binnen de grenzen der wetenschap; derhalve moet het wegvallen. Ik twijfel of de Commissie het gevoelen van den Heer Bake wel juist opgevat heeft. Ons geacht medelid, naar zijn oordeel over Cicero als staatsman gevraagd, heeft, geloof ik, met de hem eigene urbaniteit, waarmede hij netelige of ontijdige vragen weet af te wijzen, geantwoord: „dat ligt „buiten de grenzen der *wetenschap*," d. i. van het *zekere weten*. Dit is volkomen waar; maar de conclusie, door de Commissie daaruit afgeleid, dat hetgeen buiten de grenzen van het *zekere weten* ligt, als overtollig moet ter zijde geschoven worden, komt zeker niet op rekening van den Heer Bake. Was die conclusie waar, hoeveel zou dan op het gebied van geschiedenis, wijsbegeerte en kritiek als ballast kunnen ter zijde gezet worden! Hoe eng, M. H. zou de kring van ons wetenschappelijk onderzoek en hoe ruim onze kas wezen!

Maar de Commissie mist in mijne voorstelling *nieuwe* gezichtspunten. Ik weet niet, of het staatkundig oogpunt

waaruit ik deze oratie heb beschouwd oud is; of hetgeen ik omtrent de honding van CICERO jegens SULLA in dit pleitgeding heb opgemerkt, eene afgesleten voorstelling is; in dit geval zou de C. mij verpligt hebben met mij dit aan te wijzen. Maar al mogen de gezichtspunten, waarnit ik Cicero's staatkunde beschouwd heb, oud zijn, — ik wil het aanuemeu — indien, volgens het eigen oordeel der Commissie, het nieuwe partijdig en onwaar is, verdient dan het onde geen vermelding meer? Maar de C. biedt mij een nieuw gezichtspnnt aan de hand. „Cicero," zegt zij, „zou „onder een vorst als Caesar (zoo deze namelijk langer had „mogen leven) geen mindere rol gespeeld hebben dan Mae- „cenas onder Augustus." Dit moge nieuw zijn, is het daarom waar? Ik twijfel of iemand, die het karakter van beide staatsmannen, Maecenas en Cicero, met eenige oplettendheid heeft gadegeslagen, met dit oordeel zal knnnen instemmen. Cicero zou onder het Principaat evenmin een Maecenas zijn geweest als Maecenas onder de Republiek een Cicero. Maar dergelijke beschouwingen, wat geweest zou zijn, indien dit of dat geschied of niet geschied ware, die liggen zeker buiten de grenzen der *wetenschap* en behooren tot een verouderd standpunt.

Over de aanmerkingen betreffende eenige rechts- en geschiedkundige punten kan ik kort zijn. Wat de C. daaromtrent in het midden brengt, is aan algemeen bekende leerboeken ontleend; ik heb die punten in de aanteekeningen op mijne verhandeling toegelicht en vlei mij dat de C. bij nadere overweging mijn oordeel niet zoo ongegrond zal vinden als haar bij de eerste lezing is toegeschenen. Slechts bij één punt zal ik stilstaan, waaraan ik een meer uitvoerig onderzoek heb gewijd. Ik heb namelijk de vraag gesteld: Hoe was het gerechtshof, waarvoor de zaak van Roscius bepleit werd, zamengesteld? en in het algemeen: hoedanig was de inrigting der ge-

rechtshoven tijdens de organisatie van Sulla? Dat zij uit senatoren waren zamengesteld is bekend; overigens heerscht daaromtrent veel duisters. Er worden *Decuriae* van senatoren vermeld. Hoe velen waren die in getal, en wat moet men daaronder verstaan? Eenigen nemen twee decuriën aan, anderen drie of meer, tot tien toe; volgens eenigen zijn die decuriën te houden voor afdeelingen van den senaat als rechterlijk ligchaam; volgens anderen was het eene senaatsverdeeling in tien sectien, die van den beginne af aan bestaan zou hebben. Ik heb getracht, op grond van plaatsen uit de *Oratt. in Verrem* enz. en met het oog op de rechterlijke inrigting in het algemeen, te bewijzen, dat de senaat toen bepaaldelijk als *rechterlijk* ligchaam in *twee* decuriën is ingedeeld geweest; en tevens heb ik beweerd dat de stelling, dat de senaat als staatsligchaam in *tien* decuriën gesplitst is geweest, een historische fictie is. Verder heb ik de inrigting van die decuriën trachten te verklaren. Ik heb betoogd dat elk dier beide decuriën uit 300 leden bestond, de eene uit de oude, de andere uit de nieuw gekozene senatoren zamengesteld, en dat uit die decuriën een zeker getal rechters voor elk der verschillende *quaestiones* genomen werd. Wat had ik nu van de Commissie mogen verwachten, ingeval zij mijn betoog aan een onderzoek wilde onderwerpen? Dat zij onderzocht had, vooreerst, of mijne verklaring van de plaatsen van Cicero enz. waarop ik mijn betoog grond, al of niet juist zij; ten anderen, of mijne bewering, dat eene senaatsverdeeling in tien decuriën allen historischen grond mist, waar of valsch zij. Dit was de wetenschappelijke weg, die alleen tot een resultaat kon leiden. Waarmede wordt dit nu door de Commissie afgedaan? „Wij hebben daartegen meer dan één bezwaar. „Die Annahme zweier oder dreier Senatorische Decurien. . . „beruht auf einer Verwechslung mit den Senatsdecurien, „dass heisst, Zehntheilen des Senats." (WALTER, *Röm. Rechts-*

gesch.) Is dit ernst of scherts? Ik beweer: die *Zehntheilen des Senats* zijn een hypothese zonder grond; de Commissie antwoordt mij: WALTER zegt het tegendeel. Verder: „De gissing dat de 300 *Equites* door Sulla in den senaat „gebracht juist de helft van dit ligchaam uitmaakten, is niet „meer dan eene gissing," Dit is zeker; wat wij niet op grond van stellige getnigenissen kunnen bevestigen, blijft gissing; dat die gissing echter geenszins uit de lucht gegrepen is, zal de Commissie, geloof ik, als zij hetgeen Appianus daaromtrent op meer dan één plaats zegt met aandacht vergelijkt, erkennen. Ik heb het door mij gestelde in eene aanteekening op mijne verhandeling nader toegelicht. Wat verder omtrent dit punt wordt aangemerkt acht ik van te weinig gewigt om het te beantwoorden.

Hiermede genoeg! Ik acht het overtollig de overige aanmerkingen te ontleden; ik heb ze aandachtig overwogen en moet er in het algemeen van zeggen: het Rapport is geen vrucht van rijpe overweging; het is een *ἀνεμιαῖον κύημα.*

Het einde is in overeenstemming met het begin, zoodat er van gezegd kan worden: *respondent ultima primis.* Het eindigt namelijk met eene aanmerking op mijn stijl. „Om niets van den „stijl te zeggen, die sporen draagt dat de laatste schaaf er „niet over is gegaan" enz. Dit doelt op eenige schrijffouten of kleine onnaauwkeurigheden, waarvoor ik echter reeds vooraf verschooning had gevraagd, als voornemens zijnde de verbetering er van voor de correctie der proeven te besparen. De Commissie kon dit gerustelijk aan mijne zorg over laten. En welke is hare conclusie? Om al die gewigtige redenen kan de Commissie niet „tot de onvoorwaardelijke opname in de Werken der Academie advieseren;" en daarmede bedoelde zij, volgens den Rapportenr, dat de verhandeling naar hare aanmerkingen gewijzigd en (incredibile dictu!) haar op nieuw ter keuring onderworpen zou worden. De schrijver kon daarin niet treden en de vergadering heeft

het anders beslist. Ik heb mijne verhandeling, na eene herziening, ingeleverd, in vorm en inhoud zoodanig als ik haar de eerste maal heb aangeboden, met inlassching van eene uitweiding over *parricidium* en met bijvoeging van eenige aanteekeningen, strekkende om de door de Commissie bestredene punten nader toe te lichten.

En hiermede neem ik van het Rapport afscheid. Mijne geëerde medeleden hebben gehoord, hoe ik over hun verslag denk; — en nu, hoe ik over mijn eigen werk denk? Waarlijk zoo er geen andere bedenkingen tegen mijne verhandeling waren in te brengen dan die door de Commissie zijn ingebracht, dan zou ik denken dat ik mijzelven overtroffen had. Maar dit is er verre van daan. Ik ben overtuigd dat mijn werk veel onvolmaakts en gebrekkigs aankleeft en dat mijne beoordeelaars er stof tot gewigtiger aanmerkingen in zullen vinden dan die door hen in het midden zijn gebracht, en zij mogen zich verzekerd houden dat zoo doof ik ben voor oppervlakkige en ondoordachte tegenwerpingen, ik zoo gewillig gehoor zal geven aan teregtwijzingen die op wetenschappelijke gronden steunen; waar mij dwalingen worden aangewezen, zal ik zulks met dank aannemen, betuigende met de woorden van een beroemd schrijver: *ἄν τις ἔχῃ κάλλιον εἰπεῖν, ἐκεῖνος οὐκ ἐχθρὸς ἀλλὰ φίλος ὢν κρατείτω!*

NASCHRIFT.

Eenmaal tot mijne verantwoording de pen opgevat hebbende, meen ik nog eene kleine opheldering hierbij te moeten voegen.

Omtrent de door mij in de vergadering van 11 Februarij gegevene verklaring betreffende het gebruik, hetwelk ik van de aanmerkingen der Commissie had gemaakt, leest men in de *Verslagen en Mededeelingen* op blz. 173 het volgende berigt:

„De Heer KARSTEN deelt mede, dat hij, na naauwkeurig te hebben overwogen de bedenkingen door den Heer BOOT namens de Commissie ter beoordeeling zijner verhandeling over de oratie *Pro Sex. Roscio Amerino* in het midden gebracht, met de meeste dier aanmerkingen zich niet heeft kunnen vereenigen en meent bij zijne wel rijpelijk overdachte gevoelens te moeten blijven.

„De Heer DE WAL beantwoordt die verklaring door te kennen te geven, dat de Heer K. wel op de resultaten van de nasporingen der Philologen heeft gelet, maar, zijns inziens, niet genoeg heeft acht geslagen op hetgeen Juristen in den laatsten tijd tot opheldering van het vraagstuk we-

gens *parricidium* en andere van dien aard hebben in het midden gebracht, en beveelt den auteur daaronder inzonderheid aan SANIO *de Iure Criminali Romanorum ex antiquissimo Iure Sacro explicando.*"

In dit berigt is iets duisters. Het moet den lezer bevreemdend toeschijnen, wat de reden zij waarom de Heer DE WAL hier optreedt om de verklaring van den Heer KARSTEN te beantwoorden, en niet een zijner beoordeelaars. Ook moet het hem eenigzins raadselachtig voorkomen, hoe de beantwoording van den laatsten met de verklaring van den eersten te rijmen zij. Streven naar kortheid heeft hier de duidelijkheid in den weg gestaan. Ik beken, het is mijn schuld. Was ik in de vergadering bij het lezen der notulen tegenwoordig geweest, ik had de volgende inlassching verzocht, waardoor de toedragt der zaak duidelijk zal worden.

„De Heer K. deelt mede dat hij — en meent bij zijne wel rijpelijk overdachte gevoelens te moeten blijven. *Dat hij zich echter de aanmerkingen van de Commissie ten nutte heeft gemaakt, ten einde deels eenige door hem besprokene punten, zoo als over de Lex Remmia, over de Decuriae, e. a. toe te lichten, deels een onderzoek er in te laschen omtrent de etymologie en de eigenlijke beteekenis van parricidium, waarin hij het gevoelen van* OSENBRÜGGEN *bestreden en daarentegen de vroeger aangenomene verklaring van* SCALIGER *en* VOSSIUS, *ook door* REIN *verdedigd, heeft gehandhaafd.* De Heer DE WAL beantwoordt die verklaring door te kennen te geven dat" enz.

Op deze wijs, geloof ik, is de zaak duidelijk. Ofschoon ik nu op dat oogenblik niet inzag, wat den Heer DE WAL tot die aanmerking grond gaf — ik meende OSENBRÜGGEN en REIN onder de rechtsgeleerden te moeten tellen, vooral op het gebied van het Romeinsche Recht — heb ik echter met dank zijne aanwijzing aangenomen en mij beijverd SANIO

de Iure Criminali Romanorum ex antiquissino Iure Sacro explicando mij aan te schaffen. Door de vriendelijkheid van een mijner ambtgenooten is mij dat geschrift in handen gekomen. Het is een Program (Regimontii, 1853) van 10 bladzijden, waarvan *twee* tot het door mij behandelde betrekking hebben. De Schr. betoogt, dat in de Lex Numae de woorden „Si quis hominem liberum dolo sciens morti duit, paricidas esto" geen definitie van *paricida* behelzen, maar dat *paricidas (paricida) esto* hier hetzelfde beteekent als *paricidae instar esto*. Hetzelfde is door mij op eene andere wijze betoogd. Met de etymologie van het woord laat SANIO zich niet in. Wat de Schr. verder beweert: „*Parricidium* nomen fuisse *Iuris Sacri*, et proprie quidem patricidium s. parenticidium inexpiabili religione vetustissima sancitum significasse, inde vero translatum esse ad quodvis aliud homicidium" cett. daarin wijk ik, ten aanzien van de beteekenis van het woord, niet veel van hem af, wel in de wijze van betoog. Wat overigens betreft zijne onderscheiding tusschen *Ius sacrum* en *publicum*, daarin geloof ik dat hij de grenzen van het eigentlijke *Ius sacrum* te ver uitbreidt: want niet alles wat *contra ius fasque* is, valt onder het *Ius sacrum*. Doch dit punt laat ik in het midden; het is buiten mijn boekjen.

Snelpersdruk van Kemink en Zoon te Utrecht.